
РОЗДІЛ 3 СЛОВО НА ПЕРЕХРЕСТІ СТИЛІВ

3.1. Специфіка лексичних засобів функціональних стилів літературної мови

Лексична система сучасної української літературної мови – найвагомійший компонент її стилістичної системи. Стилістичну роль можуть виконувати не тільки слова, що за своєю природою мають емоційне чи експресивне забарвлення, але й будь-яке слово, вжите в мовленні внаслідок свідомого стилістичного добору, оскільки для називання кожного явища підходить тільки одне слово, хоч близьких і відносно однакових слів, якими можна було б скористатися, багато.

У системі сучасної української літературної мови відповідно до найбільш типових ситуацій спілкування нині виділяють такі функціональні стилі: офіційно-діловий, науковий, публіцистичний, художній, розмовний, а також конфесійний, що повернувся в цю систему наприкінці ХХ ст. [Єрмоленко 2007⁵, с. 675–676]. Раніше дослідники пропонували класифікацію, яка нараховувала більшу кількість стилів: художньої літератури, науковий, публіцистичний, офіційно-діловий, виробничо-професійний, епістолярний та розмовно-побутовий [СУЛМ-ЛФ 1973, с. 151]. «Використання сучасної української літературної мови в найрізноманітніших суспільних сферах, – зазначено в академічному теоретичному курсі, – зумовило її функціонально-стильову диференціацію, що виявляється на всіх структурних рівнях, але особливо виразно на рівні лексичному. Вона, як і будь-яка інша розвинена літературна мова, становить систему функціональних стилів, що існують і розвиваються в постійній взаємодії та взаємопроникненні» [СУЛМ-ЛФ 1973, с. 151]. Оскільки сфери спілкування не є чимось відокремленим, замкненим, не можуть бути відокремленими і стилі та шари лексики, що створюють специфіку цих стилів: взаємопроникнення стилів і їхніх елементів викликає зміну стилістичного заряду деяких слів, завдяки чому відбувається їхня переоцінка: окремі книжні слова починають

сприйматися як нейтральні, деякі нейтральні можуть набути відтінку розмовних або навіть грубих, розмовні або грубі починають оцінюватися як нейтральні тощо. Кожен із функціональних стилів має в собі елементи якогось іншого. Взаємовплив і взаємопроникнення стилів вирізняє стилістичну систему української літературної мови на сучасному етапі. Отже, проникаючи до того чи того функціонального стилю, мовні елементи (здебільшого лексика) іншого стилю поступово втрачають своє первинне стилістичне забарвлення, унаслідок чого вони стають нейтральними засобами вираження того стилю, до якого вони перейшли. Іноді ці елементи міцно закріплюються в новому функціональному стилі, стаючи нормою мовного вираження, що властива такому стилю.

Проблема стилістичної класифікації лексики літературної мови залишається дискусійною. В українському мовознавстві стилістичні опозиції в лексичній системі виділяють у кількох планах: 1) діахронічному (неологізми, історизми, архаїзми); 2) функціонально-стилістичному (професіоналізми, лексика ситуативного вжитку, висока, низька, нейтральна); 3) нормативно-регіональному (розмовна лексика, діалектизми, жаргонізми); 4) експресивно-емоційному (експресивна, емоційна лексика); 5) семантично-формальному (антоніми, омоніми, пароніми) [СУЛІМ-С 1973, с. 57].

У дослідженнях останніх десятиріч оперують терміном «стильові різновиди української мови», що «відбивають, з одного боку, більш загальний, ширший, ніж структурно-функціональні стилі, погляд на сфери використання української мови. Ідеться про книжно-писемний і усно-розмовний різновиди української мови. Книжно-писемні та усно-розмовні виражальні засоби, які використовують у функціональних стилях, зумовлюють більший чи менший ступінь їхньої книжності, розмовності або нейтральності щодо перших двох ознак. Неперехідних меж між стильовими різновидами української мови немає: книжні елементи, поєднуючись із розмовними, легко переходять у засоби емоційно-експресивної виразності художнього стилю; усно-розмовне джерело живить жанри публіцистичного стилю, який загалом належить до книжно-писемного різновиду мови» [Єрмоленко 2007₆, с. 678–679].

Дослідники послуговуються різними дефініціями функціонального стилю. У «Сучасній українській літературній мові. Лексика і фразеологія» його кваліфікують як «такий різновид літературної мови, який визначається сферою її функціонування й характеризується специфічними виражальними засобами, що різняться між собою експресивно-оцінними властивостями» [СУЛІМ-ЛФ 1973, с. 151]. О. Пономарів вважає функціональний стиль найважливішою категорією практичної стилістики, що є «різновидом з властивими йому лексичними, фразеологічними, морфолого-синтаксичними, орфоепічно-акцентуальними засобами, використовуваний для здійснення однієї з функцій мови – спілкування, повідомлення та впливу» [Пономарів 1992, с. 6]. С. Єрмоленко запропонувала визначення, яке найпоширеніше в сучасному мовознавстві: «Функціональний стиль – різновид літературної мови, що характеризується системним об'єднанням мовних одиниць різних рівнів, функції яких зумовлені суспільною сферою використання мови, настановами й умовами спілкування» [Єрмоленко 2007, с. 810].

Кожен із функціональних стилів мови має свої лексичні особливості. Зокрема, для наукового стилю як функціонального різновиду літературної мови, що використовується з пізнавально-інформативною метою в галузі науки та освіти, характерні такі ознаки в лексиці – наявність термінології, використання загальноживаних слів тільки в одному з кількох притаманних їм у мові узагальненому значенні. «Слова, – стверджує П. Дудик, – вживаються в прямому значенні, вкрай обмежено використовуються фразеологізми. Цим зумовлюється іменний характер наукового мовлення, що оперує поняттями, кожне з яких здебільшого виражається іменником або сполученням слів із синтаксично незалежним іменником у ньому» [Дудик 2005, с. 76]. Науковому стилю надають нединамічності, статичності іменники та прикметники, які переважають над іншими частинами мови.

Офіційно-діловий стиль як функціональний різновид літературної мови, «що використовується в офіційному спілкуванні (між установами, окремою особою та установою, між посадовими особами; ділові взаємини на виробництві тощо)..., належить до виразно об'єктивних стилів, виділяється найвищою мірою книжності»

[Єрмоленко 2007₂, с. 469–470]. Лексика цього стилю здебільшого нейтральна, ужита в прямому значенні.

Художній стиль, художня мова, мова художньої літератури – функціональний різновид літературної мови, який відтворює дійсність через конкретно-чуттєві образи. У цьому стилі можливе поєднання лексичних елементів усіх стилів літературної мови, тут використовують також діалектизми, жаргонізми тощо, уживають низку специфічних лексичних та фразеологічних засобів, стилістичних фігур.

Розмовний стиль інколи кваліфікують як розмовно-побутовий [Дудик 2005, с. 61]. В енциклопедії «Українська мова» використано терміносполуку «розмовна мова», що є «особливим різновидом літературної мови, яким послуговуються мовці в щоденному неофіційному спілкуванні» [Єрмоленко 2007₄, с. 582–583]. Наголошено також, що розмовну мову розглядають як окремий стиль літературної мови з характерним уживанням розмовної лексики, яка протиставляється стилістично нейтральній та книжній лексиці літературної мови своїм емоційно-експресивним забарвленням і функціонально-стильовим навантаженням.

Конфесійний стиль наприкінці ХХ ст. під дією позамовних чинників активізувався і посів окреме місце в основній класифікації стилів. Останні мовознавчі розвідки виокремлюють конфесійний стиль як стильовий різновид української мови, який обслуговує релігійні потреби суспільства. Найвиразніше характеризує конфесійні тексти їхній лексичний склад. Тут переважають слова для найменування Бога та явищ потойбічного світу, стосунків людини і Бога тощо.

Публіцистичний стиль сучасної української літературної мови, призначений для передавання масової інформації, обслуговує широку сферу суспільних відносин і найповніше використовується в газетах, суспільно-політичних журналах, на радіо, телебаченні, в документальному кіно. Він має дуже широкий діапазон функціонування (залежно від тих життєвих сфер, які обслуговує, від тих комунікативних форм мови, які в ньому можуть фігурувати, від тих відтінків емоційного забарвлення, якими він може бути насичений). На думку С. Єрмоленко, цьому стилю властиві дві основні, нерозривно поєднані функції – функція повідомлення, або

інформативності, та функція впливу [Єрмоленко 2007₃, с. 562]. Публіцистичні статті, виступи, репортажі і т. ін. дають оцінку повідомленням, впливають на політичну свідомість аудиторії, слугують засобами суспільного виховання, формування громадської думки, поглядів, прагнень людей, агітації і пропаганди. Публіцистичний стиль – це функціональний різновид літературної мови, що характеризується популярністю, образністю, полемічною заостреністю, яскравістю виражальних засобів позитивної чи негативної експресії, передання думки. П. Дудик зауважує, що в цьому стилі також широко використовується суспільно-політична, економічна, юридична, культурно-освітня лексика, в певних межах – і філософська, технічна, сільськогосподарська тощо [Дудик 2005, с. 87]. Основне призначення публіцистичного стилю – не тільки інформування читачів про суспільно-політичне життя, а й формування громадської думки. Ефективність соціально-політичного впливу на читача пов'язана з посиленням логічного аспекту висловлення і водночас із емоційним напруженням викладу. Логізація й емоційна виразність викладу є основними вимогами в доборі та використанні мовних засобів у публіцистиці.

Далі схарактеризуємо специфіку лексичних засобів різних функціональних стилів.

Лексика розмовного стилю. Розмовній мові як особливому різновиду літературної мови, яким послуговуються мовці в щоденному неофіційному спілкуванні, властиві наддіалектні ознаки і регіональні особливості. Розмовна мова характеризується вживанням розмовної лексики, «що протиставляється стилістично нейтральній та книжній лексиці літературної мови своїм емоційно-експресивним забарвленням і функціонально-стильовим навантаженням (у значенні слова, вислову, конструкції розмовної мови вживають також термін «колоквіалізм») [Єрмоленко 2007₄, с. 582].

Розмовний стиль сучасної української літературної мови в його безпосередньому вияві довго залишався поза увагою дослідників, його вивчали більше за відтворенням у художній літературі [ВУПСМ 1982, с. 15]. Одним із перших дослідників, який звернувся до вивчення розмовного мовлення, був П. Дудик, який насамперед проаналізував спільні й відмінні риси розмовного стилю в усному й писемному

літературному мовленні, довівши, що «своїми найістотнішими елементами розмовна мова входить до складу усної», що «тільки усній розмовній мові притаманні всі ознаки «розмовності», особливо – репліко-інтонаційні, вона супроводжується жестами і мімікою. Усномовність є, отже, найприроднішим станом розмовної мови, найбільш натуральною формою буття і вияву» [Дудик 1967, с. 27].

Як і інші структурно-функціональні стилі, розмовний стиль теж внутрішньо неоднорідний, він членується на жанри і стилістично експресивні різновиди. Найпоширенішим його жанром є розмовно-побутовий.

Типовою рисою розмовного стилю виступає емоційність. Тому в ньому розрізняють кілька експресивних різновидів, серед них: спокійно-врівноважений, або нейтральний, ласкаво-інтимний, іронічний, гумористичний, емоційно-піднесений, офіційний і под. Внутрішня диференціація розмовної мови залежить від багатьох екстралінгвальних чинників: від соціального стану того, хто нею користується, від його професії, освіти, віку, а все це зумовлює більшу чи меншу кодифікованість розмовної мови на фонетико-орфоепічному і структурно-граматичному рівні.

У складі лексики розмовного стилю найширше представлені загальноновживані, передусім побутові, слова і фразеологізми, які відображають повсякденні потреби мовців. Тут наявна велика кількість експресивних та емоційно-оцінних слів (часто із суфіксами суб'єктивної оцінки) і зворотів. Лексика розмовного стилю часто поповнюється жаргонізмами, діалектизмами тощо. На думку дослідників, «з погляду стилістичного забарвлення не вся розмовна лексика однорідна. Вона включає слова, які, будучи ознакою розмовного стилю, не несуть додаткового семантичного чи стилістичного навантаження і сприймаються як цілком нормативні і звичайні в словниковій системі мови, наприклад: *балакати, баритися...* Поряд з тим у її складі є чимало слів із додатковим стилістичним навантаженням, що надає їхньому значенню іронічного, жартівливого, фамільярного й інших відтінків, як-от: *варнякати, верзти...*» [СУЛМ-С 1973, с. 153].

Розмовна лексика має свої словотвірні ознаки. Це – суфікси *-ій-, -яг-, -уг-, -юк-, -як-* у назвах осіб, на зразок *тюхтій, блудяга, волоцюга,*

служака та ін. До розмовної лексики належать назви осіб жіночої статі із суфіксами *-к-(а)*, *-их-(а)*, наприклад: *квітникарка*, *дизайнерка*, *головиха* та ін.

Окрему групу розмовних лексем, якими активно послуговуються носії мови, становлять універбати, утворені внаслідок стягнення відповідних словосполучень, наприклад: *інфекційка* – *інфекційне відділення*, *підземка* – *підземний перехід*, *пневматика* – *пневматична зброя* та ін., пор.: *Після огляду з ознаками гострої кишкової інфекції до львівської «інфекційки» одразу шпиталізували 72 особи* («Україна молода», 7.07.2009); *За інформацією правоохоронних органів «пневматику» в Олійника нібито бачили раніше* («Дзеркало тижня», 4.07.2009).

Демократизація і ще більшою мірою лібералізація стилістичних засад літературної мови дістали досить широкі форми вияву. О. Тараненко виділяє їх у двох позиціях: «а) у межах стильового діапазону власне літературної мови – це активізація функціонування елементів розмовного стилю у сферах не тільки художнього, а й публіцистичного і певною мірою навіть офіційно-ділового та наукового стилів, а також розширення наявності загальної стилістичної тональності усної мови у сфері публіцистичного стилю; б) у межах стильового діапазону національної мови в цілому – це різка активізація вживання в розмовному стилі й у різних жанрах художнього та публіцистичного стилів стилістично зниженої, вульгарної, жаргонної лексики... Елементи цих мовних стихій часто переплітаються в рамках одного тексту» [Тараненко 2002, с. 34–35].

Сучасні дослідники виокремлюють особливості розмовного стилю в Інтернет-комунікації, наголошуючи, що «усність», як одна з визначальних форм розмовного стилю, в Інтернеті «переплавляється» в писемну форму. При цьому заміщення одиниці писемного тексту перебирають на себе функції усної мови. Тому, очевидно, можна твердити, що писемна форма розмовного стилю в її комп'ютерному різновиді виконує такі функції: при написанні – функцію відтворення вимови, при читанні – функцію аудіювання» [Чемеркін 2007, с. 38]. С. Чемеркін робить висновок: «інтернет-комунікація – важливе джерело виникнення неологізмів, а мова в Інтернеті, виразником якої є

розмовний стиль, – це своєрідний полігон для випробування нових словоформ» [Чемеркін 2007, с. 42].

Лексика публіцистичного стилю. Дотепер у лінгвістиці спостерігаємо термінологічні розбіжності у визначенні назви стилю мови засобів масової інформації. Його називають стилем масово-політичної інформації, масової політичної і ділової інформації, стилем засобів масової інформації, засобів масової комунікації, газетним, або газетно-публіцистичним стилем. Л. Мацько вважає, що мова мас-медіа набуває ознак окремого інформаційного стилю [Мацько 2000, с. 16].

Мова засобів масової інформації – найактивніше джерело лексико-семантичних процесів у сучасній українській мові. Мова періодики є своєрідним засобом поширення термінів із різних галузей знань та формою їхньої загальномовної адаптації. Із цього приводу О. Стишов зауважує: «Термінологічна лексика, зафіксована в спеціальних словниках, уживана в професійній сфері, починає нове життя в мові ЗМІ. Фіксування такої лексики в досліджуваних джерелах є показником літературно-нормативної адаптації термінів, випробування на міцність, тривкість запозичень, на органічне входження до словотвірної системи української мови» [Стишов 2003, с. 5]. Часто в мові періодики простежуємо тенденцію активного переходу лексики з вузькоспеціальної, термінологічної сфери до загальноновживаних засобів.

Основними рисами газетної мови є такі: економія мовних засобів, стислість викладу і водночас інформативне навантаження; відбір мовних засобів і вживання зрозумілих слів, висловів; використання суспільно-політичної термінології та мовних штампів, переосмислення лексики інших функціональних стилів.

У публіцистичному стилі автори вдаються до пишномовності вислову, навіть патетичності, піднесеності, запалу, ентузіазму, схвильованості. Часто журналісти уникають буденних, емоційно нейтральних слів і словосполучень, вдаючись до лексем, які виражають почуттєвість, експресію [Дудик 2005, с. 87].

Лексика публіцистичного стилю достатньо неоднорідна, оскільки до мови періодики активно «потрапляють одиниці з різних функціональних стилів і жанрів мови. Найбільшою дифузністю відзначаються лексичні елементи розмовного і наукового, значно

меншою – художнього та офіційно-ділового стилів. Поряд із процесом «орозмовлення» мови ЗМІ (та й літературної мови в цілому) дедалі відчутніший вплив на неї здійснюють так звані книжні стилі, тобто книжна лексика» [Стишов 2003, с. 35].

Лексика наукового стилю. Науковий стиль зорієнтований на книжну лексику, на логічний виклад інформації, застосування класифікаційного підходу до опису наукових об'єктів, використання абстрактних понять, формулювання визначень. Особливості лексики наукового стилю описані в колективних та індивідуальних працях українських лінгвістів [СУЛМ-ЛФ 1973; СУЛМ-С 1973; Мацько, Сидоренко, Мацько 2003].

Для наукового стилю характерне вживання термінології, використання загальноновживаних слів в одному з кількох притаманних їм у мові значенні. Тексти наукового стилю перенасичені термінами як традиційними для української мови, так і іншомовними. П. Дудик поділяє лексику наукового стилю на дві групи: слова-терміни з різних галузей знань (лінгвістичні, математичні, хімічні, біологічні, суспільно-політичні та ін.) і загальнонаукові терміни [Дудик 2005, с. 76]. Якщо перша група лексики властива здебільшого суто науковому підстилю, то друга – всім підстилям.

Усі одиниці мови підпорядковані загальному спрямуванню наукового стилю на точність, логічність, узагальненість, аргументацію висловлених положень. Специфіка терміносистем у кожній галузі знань спричиняється до створення спеціальних мов, зрозумілих фахівцям тільки певної галузі. У зв'язку з цим науковий стиль часом звинувачують у надмірній книжності, штучності, вважають його вигаданим жаргоном, далеким від природної мови спілкування [Єрмоленко 2007₁, с. 421]. Найбільш сконцентровано й повно науковий стиль об'єктивований і виражений у писемній формі.

Відносно вільний у виборі лексичних засобів науково-популярний підстиль, який має на меті зацікавити науковою інформацією широке коло людей, незалежно від рівня фахової підготовки, а також менш «окнижнена» усна форма наукового стилю. Дослідники різних аспектів мови наукового стилю доводять, що в ньому можуть вживатися епітети, слова з переносними значеннями, а образність є в науковій сфері своєрідним допоміжним засобом.

Деякі сучасні дослідники наукового стилю наголошують на кризовому та передкризовому стані наукового стилю. «Наукові тексти останніх 25–30 років, – пише Н. Зелінська, – засвідчують, по-перше, загальний низький рівень мовної культури наукових публікацій; по-друге, паразитуючий на цьому тлі так званий вербально-термінологічний снобізм – свідоме, навмисне ускладнювання стилю мови науки, за яким відчувається бажання зробити її недоступною для непосвячених, через що ускладнюються очевидні і прості речі» [Зелінська 1990, с. 13]. Ідеться про формулювання на зразок: *«Контроверза вільних економічних зон: субсидіальний регіоналізм versus системний нерегульований трайбалізм»* (із виступу на науково-практичній конференції). «У деяких наукових текстах, – зазначає П. Селігей, – надто в науковому жаргоні, спостерігаємо тенденцію до якомога більшого уникання звичайних слів і вживання натомість «розумної» лексики – тобто вигадування термінів для тих понять, які можна висловити простішими й уживанішими словами. Часто доходить до абсурду: автори спеціально шукають привід, щоб удатися до якогось терміна, хоч зі змісту праці видно, що доконечної потреби в цьому немає. У результаті з'являється нібито науковий текст, який густо рясніє незвичними висловами на зразок: *багатовимірні маніфестації, інтерпарадигматичний характер...*» [Селігей 2007, с. 48–49]. Дослідник виділив три лексичні тенденції, що перешкоджають науковій комунікації: 1) перенасичення тексту малозрозумілими й зайвими термінами; 2) невиправдане залучення термінів з інших, навіть не суміжних наук; 3) вигадування нових назв для явищ і понять, що вже мають узвичаєні терміни [Селігей 2007, с. 48]. У монографії «Світло і тіні наукового стилю» детально проаналізував мову наукового стилю, зокрема лексичні особливості [Селігей 2016].

Інші лінгвісти подають низку прикладів уживання образних одиниць у наукових текстах. Досліджуючи функціонування образних засобів у наукових текстах різних стилів і жанрів, Г. Дядюра, зокрема, дійшла висновку, що «науково-популярний стиль віддзеркалює особливості функціонування категорії образності у власне науковому стилі, більше того – він «проявляє», експлікує їх. Виявлено й доведено на прикладах, що, незважаючи на тяжіння наукової мови до

стереотипізації, індивідуальний стиль визначних науковців відзначається специфікою використання мовних одиниць загалом й образних засобів зокрема» [Дядюра 2001, с. 3].

Лексика офіційно-ділового стилю. Вивченню мови офіційно-ділового стилю присвячені як колективні праці, так і дослідження окремих авторів. Особливо активно вивчають мову офіційно-ділового стилю на сучасному етапі, оскільки зростає суспільне значення української мови, поживається її використання в усіх організаціях та установах, здійснюється активна навчальна робота щодо ведення справочинства державною мовою.

Дослідники по-різному термінологічно іменували офіційно-діловий стиль. Одні з них рекомендували вживати саме таку назву стилю, виділяючи в ньому як різновид адміністративно-канцелярський. Інші, зокрема А. Коваль, у своїх працях називає мову офіційно-ділової комунікації діловим стилем [Коваль 1992]. В академічному теоретичному курсі «Сучасна українська літературна мова. Стилїстика» констатують, що «розходження у визначенні кількості функціональних стилів у їхніх назвах мають переважно термінологічний характер, бо спільних рис у встановлених різними авторами системах функціональних стилів сучасної української мови більше, ніж розходжень» [СУЛМ-С 1973, с. 561]. У вітчизняних працях із питань практичного вживання цього стилю послуговуються термінами «ділова українська мова», «діловий стиль», «мова ділових паперів», однак вони значно звужують обсяг досліджуваного поняття, обмежуючи його тільки сферою адміністративно-розпорядчих документів. З погляду призначення, функціонування, офіційного характеру термін «офіційно-діловий стиль» видається нам найбільш прийнятним та придатним для користування.

Офіційно-діловий стиль використовують в офіційному спілкуванні. Він також є стилем державних документів – указів, договорів, законів, кодексів, актів та ін. Цей стиль належить до виразно об'єктивних стилів, виділяється найвищою книжністю. Особливості мовного оформлення офіційно-ділового стилю зумовлені специфікою його використання [Єрмоленко 2007₂, с. 469]. Кожен документ потребує чіткого, логічного викладу, однозначності

сприйняття уживаних понять, стислості, економності формулювань. Саме тому офіційно-діловому стилю не властиві експресивні вислови, він послуговується формулами, мовними і текстовими стандартами, штампами, кліше, стереотипами, які полегшують, уніфікують ділову мову. «До найпомітніших рис цього стилю, – наголошує О. Пономарів, – належить високий ступінь стандартизації мовних засобів, виразна логізація викладу, майже цілковита відсутність емоційності та образності» [Пономарів 1992, с. 6]. Офіційно-діловий стиль послуговується специфічною лексикою, а також типовими книжними зворотами.

Лексика офіційно-ділового стилю нейтральна, уживається в прямому значенні. Цей стиль характеризується високою частотою вживання абстрактних іменників на *-ість, -ання, -ення: незалежність, чинність, укладання, розслідування, рішення* та ін., що мають нерідко термінологічне значення. Серед дієслів переважають одноособові форми на зразок *визначається, висувається, подається* та ін., у деяких жанрах переважають інфінітиви, наприклад: *обговорити, оголосити, призначити, продовжити* тощо. Специфіку стилю створюють стереотипні мовні засоби, а його основними ознаками є високий ступінь уніфікації, безособовість, беземоційність.

П. Дудик виділяє такі найхарактерніші лексичні стилетвірні особливості стилю:

- вкрай обмежене використання слів у переносному значенні;
- широке вживання суспільно-політичної лексики і лексики, пов'язаної з реаліями громадської і професійної діяльності особи, з її побутом;
- майже повна відсутність фразеологізмів (лише в протоколах повністю або частково фіксується не позбавлене фразеологізмів мовлення учасників певного засідання, зборів та ін.) [Дудик 2005, с. 69–70].

Основним видом тексту в офіційно-діловому стилі є документ, тобто специфічно організований жанр, який має бути достовірним, переконливим, оформленим згідно з вимогами, відредагованим, містити конкретні й змістовні відомості, факти, пропозиції. Офіційно-діловий стиль послуговується спеціальною термінологією.

Залежно від завдань, які ставлять перед офіційно-діловою мовою, виділяють підстили, або різновиди стилю: адміністративний, дипломатичний, законодавчий, економічний, фінансовий тощо. Кожен підстиль, завдяки певному змісту й спрямуванню документів, виробив уже свої жанрові різновиди паперів. По-перше, це документи високого ступеня стандартизації викладу. По-друге, в офіційно-діловому стилі є також документи невисокого, точніше – низького рівня стандартизації, з відносно вільним викладом.

Найтиповішою формою офіційно-ділового стилю є писемна форма, для якої характерні особливі вимоги до стандартизації оформлення та вживання лексичних засобів. Штампи певною мірою вдається долати в усній діловій мові, коли мовці не прямо називають особу чи предмет, а описово і за найхарактернішими ознаками, наприклад: *президент – гарант Конституції, верховний арбітр нації* та ін. У такому разі можна говорити про лексичні елементи художнього та публіцистичного стилів в офіційно-діловому стилі.

Лексика художнього стилю. Художній стиль відтворює дійсність через образи. «Мистецтво художнього слова, наголошує С. Єрмоленко, – полягає у розкритті потенціальних можливостей національної мови, які завдяки довершеності мовного матеріалу, його незвичності, оригінальності, художній доцільності досягають ефективного емоційно-естетичного впливу на читача, розвивають його мовний смак» [Єрмоленко 2007₈, с. 813]. Образна мова вирізняє твори художньої літератури з-поміж інших текстів. Вона наповнює мовні елементи естетичним змістом, перетворює їх у систему художнього бачення світу.

У художньому стилі можуть поєднуватися досить різнопланові мовні засоби з погляду їхніх експресивно-стилістичних та номінативно-логічних властивостей. Але така строкатість не заважає цілісності цього функціонального стилю. У художньому стилі «можливі поєднання елементів усіх стилів літературної мови, а також діалектизмів, жаргонізмів та інших складників, якщо це вмотивоване потребами мистецького зображення дійсності» [Пономарів 1992, с. 15].

Потенціал лексичних засобів художнього стилю надзвичайно широкий. Він охоплює синоніми, антоніми, пароніми, омоніми, стилістичні фігури тощо. Крім стилістично нейтральної лексики, у

художньому стилі широко використовується розмовна лексика як один з її важливих компонентів, зокрема в діалогах і описах побутових ситуацій, взагалі тоді, коли «автор прагне надати мові свого твору розмовного забарвлення» [СУЛМ-ЛФ 1973, с. 153]. Частина розмовної лексики вживається з додатковим стилістичним навантаженням, вона надає художньому стилю іронічного, жартівливого, фамільярного та інших відтінків.

Властиві художньому стилю й книжні слова, особливо ті, що позначають явища життя та побуту різних національностей. Професійно-виробнича, суспільно-політична, наукова лексика вживається в цьому стилі лише тоді, коли її використання зумовлене змістом твору.

Художній стиль поєднує розмаїтість лексики, зокрема неемоційної й емоційної, навіть і просторічної, діалектної, оскільки твори художньої літератури тематично необмежені. У художній літературі широко використовуються слова і словосполучення з переносним значенням, якими індивідуалізується художній текст.

Художній стиль української літературної мови привертає увагу дослідників як «індивідуальна реалізація мистецтва слова, оригінальне використання книжних та розмовних джерел стилістичного урізноманітнення мови, виразових засобів усіх наявних функціональних стилів» [Єрмоленко 2007₈, с. 813].

Лексика конфесійного стилю. У період демократизації українського суспільства, пов'язаної передусім зі здобуттям нашою державою незалежності, відновився й активно розвивається в літературній мові конфесійний стиль. Українські мовознавці почали вивчати конфесійну лексику як окрему ланку лексичної системи сучасної літературної мови. За цей час опубліковано низку праць, присвячених різним аспектам функціонування української сакральної мови. Чи не найбільшу увагу звернено на лексику християнських релігійних текстів, церковну термінологію. Слушною є думка, що «найвиразніше характеризує конфесійні тексти їхній лексичний склад. Серед лексико-семантичних груп типовими є слова для найменування Бога та явищ потойбічного світу (*Небесний Отець, Божий Син, Святий Дух, Спаситель, Царство Боже, рай, вічне життя, небеса, сатана, демони*), стосунків людини і Бога (*вірувати, молитись,*

заповіді, воскресіння, покаєння, вилуплення, праведні, грішні, благодать) та ін.» [Шевченко 2007, с. 284].

Церковно-релігійна лексика така ж давня, як і релігійність українців. Значення лексичних одиниць частково переосмислювалися у процесі функціонування під впливом переважно суспільно-політичних умов життя мови. Сучасні дослідження засвідчують активні інноваційні вияви, суть яких полягає в метафоризації та метонімізації слів, їхній детермінологізації, актуалізації периферійних негативних сем, що нейтралізують сакральний характер конфесійної лексики. Однак до сьогодні не схарактеризована лінгвістична природа конфесійної лексики, залишаються невстановленими її компонентний склад, спільні ознаки конфесійних одиниць, досі ґрунтовно не описані семантико-стилістичні особливості реалізації конфесійної лексики. П. Дудик виділяє такі стилістично-найменування: центральні, основоположні (*Бог, Ісус, Матір Божя*); назви служителів релігії (*патріарх, митрополит, єпископ*); назви таїнств, елементів християнської обрядовості (*хрещення, сповідь, вінчання*); назви різних конфесійних реалій, понять (*літургія, ікона, молитва, піст*); назви понять неправославних релігій (*індульгенція, кірха, костьол*) [Дудик 2005, с. 91–92]. До лексики конфесійного стилю належить чимала група старослов'янізмів: *agneць, взивати, воздати, возсідати, ректи* та ін.

Конфесійна лексика набуває поширення в українській мові, вона активно входить до інших стилів, зокрема художнього та публіцистичного. Поповнення різних сфер діяльності лінгвосоціуму конфесійною лексикою «відбувається за рахунок розширення пізнавальної діяльності людини – намагання охопити інформацію про світові релігії, культури» [Стишов 2003, с. 82]. Така міжстильова взаємодія надає іншим стилям урочистості, своєї ритмомелодики тощо.

3.2. Лексична норма і стилі мови

Обов'язковим атрибутом мови на всіх етапах її розвитку є норма, що становить сукупність найбільш стійких традиційних реалізацій мовної системи, відібраних і закріплених у процесі суспільної